

УДК 349.3
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2023.11>

О. Ю. Раневич
orcid.org/0000-0002-2617-4717
кандидат юридичних наук,

доцент кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДО ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЇ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ ДЕЯКИМ КАТЕГОРІЯМ ПРАЦІВНИКІВ

Пенсія за вислугу років неодноразово була предметом наукових досліджень, висновки яких викладені у працях провідних вчених. Так, А.В. Скоробагатько, Н.М. Хуторян, М.М. Шумило та М.П. Стадник приділили свою увагу пенсії за вислугу років як особливому виду пенсійних виплат у солідарній системі пенсійного забезпечення України [2, 6].

Разом з тим, в науці права соціального забезпечення все ще залишилися питання, для отримання відповідей на які, необхідно звернутись до проблеми призначення пенсії за вислугу років деяким категоріям працівників.

На сьогодні правовідносини пенсійного забезпечення в переважній більшості регулюються нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4]. Цей Закон фактично є базовим для визначення права особи на певний вид її пенсійного забезпечення та встановлення умов, за наявності яких виникає право на таку щомісячну грошову виплату як пенсія.

Чинне соціальне законодавство визначає, також, особливості пенсійного забезпечення для деяких категорій працівників, шляхом встановлення перехідних норм права, що закріплюють дещо інші умови їхнього забезпечення, аніж переважної частини пенсіонерів. При застосуванні таких норм права виникає чимало проблем, пов'язаних перш за все зі складністю правового регулювання та великою кількістю правових приписів, до яких необхідно звернутись органу, що призначає особі пенсію.

Варто розпочати із пункту 2¹ розділу XV Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4], в якому йдеться про те, що особам, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» [3] мають вислугу років та стаж, необхідний для призначення пенсії за вислугу років, передбачений статтями 52, 54 та 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5], пенсія за вислугу років призначається за їхнім зверненням з дотриманням умов, передбачених Законом України «Про пенсійне забезпечення» [5].

Тоді ж як, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» [3] набрав чинності 11 жовтня 2017 року.

Редакція ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення», яка діяла на день набрання чинності вищевказаним Законом, встановлювала те, що право на пенсію за вислугу років мають, наприклад, робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітенах, – за списками професій і посад, що затверджуються в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України; водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих у технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи, – після досягнення 55 років і при стажі роботи: для чоловіків – не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній роботі. У вже згаданій статті зазначається й про те, що за відсутності стажу роботи, встановленого абзацами другим і третім пункту «а», у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи, встановленого абзацами п'ятнадцятим – двадцять третім пункту «б» частини першої статті 13 цього Закону [5].

Абзацами п'ятнадцятим – двадцять третім п. «б» ч. 1 ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5] в редакції від 11 жовтня 2017 року, також, передбачено, що за відсутності стажу роботи у період до 1 квітня 2024 року пенсія призначається за наявності стажу роботи: з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 26 років 6 місяців у чоловіків.

Крім цього, ч. 6 ст. 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5] в редакції від 11.10.2017 року встановлює те, що при призначенні пенсій на пільгових умовах відповідно до статей 13 і 14 та пенсій за вислугу років відповідно до статті 55 цього Закону провадиться взаємне зарахування періодів роботи, передбачених цими статтями, за умови, що зазначені роботи дають право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах.

Закон України «Про пенсійне забезпечення» [5] в редакції від 14 серпня 2021 року містить аналогічні правила призначення пенсії за вислугу років та взаємного зарахування деяких періодів роботи.

Таким чином, необхідними умовами для призначення пенсії за вислугу років є наявність в особи станом на 11 жовтня 2017 року показників стажу, визначених у ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5]. В такому випадку, пенсія за вислугу років призначається з дотриманням правил, встановлених у Законі України «Про пенсійне забезпечення» [5].

Юридична можливість взаємного зарахування вислуги років та пільгового стажу роботи, як вже згадувалось, встановлена у ч. 6 ст. 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5]. Зокрема, тут йдеться про умови для здійснення такого зарахування, а саме: 1) призначення пенсії за вислугу років повинно здійснюватися відповідно до ст. 55 цього Закону; 2) допускається взаємне зарахування періодів роботи, передбачених ст.ст. 13, 14, 55 цього Закону; 3) періоди роботи, що взаємно зараховуються повинні надавати право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах.

Відтак, можна встановити наявність як юридичних, так і фактичних підстав, які у своїй сукупності надають право особі на призначення їй пенсії за вислугу років, а саме:

– призначення пенсії за вислугу років здійснюється відповідно до норм Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5], в якому передбачено такий вид пенсії та визначено категорії працівників, зайнятість яких надає право на їхнє пенсійне забезпечення згідно з нормами цього Закону;

– деякі норми права допускають зарахування періодів іншої роботи до вислуги років. Наприклад, таке зарахування передбачене ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5]. Так, до вислуги років можливе зарахування роботи, передбаченої ст.ст. 13 та 14 цього Закону. Тобто, законодавством допускається юридична можливість здійснення взаємного зарахування періодів роботи, передбачених ст.ст. 13, 14 та 55 згаданого Закону;

– правила взаємного зарахування стосуються лише тих періодів роботи, які надають особі право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах. До прикладу, вислуга років надає право на пенсійне забезпечення згідно з п. а) ч. 1 ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5] після досягнення 55 років і при стажі роботи: для чоловіків – не менше 30 років, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначеній в цій статті роботі; пільговий стаж за Списком № 2 надає право на пенсійне забезпечення згідно з п.

б) ч. 1 ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5] після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 30 років у чоловіків, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених в цій статті роботах. Для обох видів пенсій застосовується правило, згідно з яким, за відсутності стажу роботи, у період до 1 квітня 2024 року право на пенсію за вислугу років надається за наявності стажу роботи з 1 квітня 2017 року по 31 березня 2018 року – не менше 26 років 6 місяців у чоловіків. Відтак, можна висувати про те, що обидва вищенаведені періоди роботи взаємно зараховуються, адже відповідають умовам, визначеним ч. 6 ст. 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5], для такого зарахування.

Поряд із визначенням законодавства, яке підлягає застосуванню до правовідносин призначення пенсії за вислугу років, необхідним є ще й документальне підтвердження періодів роботи (вислуги років), а також, за необхідності, особливих умов, за наявності яких виникає право на певний вид пенсійного забезпечення (у разі здійснення взаємного зарахування періодів роботи).

Так, за загальним правилом, основним документом, що підтверджує стаж роботи за період до впровадження персоналізованого обліку у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування визнається трудова книжка (ст. 62 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5] та п. 1 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній [1]).

Якщо звернутися до п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, то в ньому йдеться про те, що у тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсію на пільгових умовах або за вислугу років, установлені для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального стажу роботи приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників [1].

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 19 лютого 2020 року у справі № 520/15025/16-а вказує нам те, що аналіз норм свідчить про визнання трудової книжки основним документом, який підтверджує стаж роботи.

Поряд із внесенням записів до трудової книжки, роботодавець додатково повинен надати уточнюючу довідку, яка підтверджує право особи на пенсію за вислугу років. Така практика є звичною, адже в трудових книжках працівників, як правило, не визначаються усі необхідні умови для їхнього пенсійного забезпечення.

Наприклад, працівникам, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечу-

ють безпеку руху на залізничному транспорті додатково необхідно уточнити те, що вони працювали на посадах, передбачених Списком професій і посад робітників локомотивних бригад і окремих категорій працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та в метрополітенах і користуються правом на пенсію за вислугу років [7].

У випадку, якщо здійснюється взаємне зарахування вислуги років із пільговим стажем роботи (Список № 1 або Список № 2), тоді необхідно надати документи, які документально підтверджують таку зайнятість працівника, а також, проведення атестації його робочого місця. Попри те, що подання останніх вимагається органами, що призначають пенсію, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 520/15025/16-а йдеться про те, що особи, які зайняті на роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списками, але з вини власника на таких підприємствах не було проведено атестацію робочого місця, мають право на зарахування стажу роботи на таких посадах до спеціального стажу, необхідного для призначення пенсії за віком на пільгових умовах. При цьому, на працівника, зайнятого на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, не можна покладати відповідальність за непроведення або несвоєчасне проведення атестації робочих місць за умовами праці.

Такий висновок Верховного Суду є важливим у захисті прав працівників на їхнє пенсійне забезпечення з урахуванням стажу роботи, набутого в шкідливих і важких умовах праці. Зрештою, висновки Верховного Суду у сфері захисту прав пенсіонерів на їхнє пільгове (спеціальне) пенсійне забезпечення в своїй сукупності є своєрідним інструментом, за допомогою якого досягається соціальна справедливість та захищеність прав у правовідносинах пенсійного забезпечення. Наприклад, вирішується проблема формальних неточностей у документах, що за загальним правилом, не може бути підставою для обмеження органами пенсійного фонду реалізації особою її конституційного права на соціальний захист (постанови Верховного Суду від 30 вересня 2019 року у справі № 638/18467/15-а та від 25 квітня 2019 року у справі № 593/283/17).

Повертаючись до призначення пенсії за вислугу років деяким категоріям працівників варто вказати на наявність низки спорів щодо документального підтвердження як права особи на її пенсійне забезпечення, так і дотримання нею умов, які надають право на такий вид пенсії. На таку проблему вказує нам велика кількість судових рішень, з аналізу яких вбачається необхідність звернення громадян до

органів правосуддя для захисту своїх пенсійних прав.

Так, в постанові Восьмого апеляційного адміністративного суду від 18 серпня 2022 року у справі № 500/8845/21 вирішується спір щодо зобов'язання пенсійного органу призначити, нарахувати і виплатити позивачу пенсію за вислугу років відповідно до ст. 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [5]. В цій постанові суд наголосив на тому, що як вже було з'ясовано, при призначенні пенсій на пільгових умовах відповідно до статей 13 і 14 та пенсій за вислугу років відповідно до статті 55 цього Закону провадиться взаємне зарахування періодів роботи, передбачених цими статтями, за умови, що зазначені роботи дають право на пенсію на аналогічних або більш пільгових умовах.

В підсумку можемо зробити висновки про те, що законодавець розглядає пенсію за вислугу років як соціальну виплату, що тісно пов'язана із попередньою трудовою діяльністю деяких категорій працівників. Разом з тим, здійснюючи реформу системи пенсійного забезпечення, держава поступово відмовляється від такого виду пенсій. Право на їх призначення, на сьогодні, збережене, як виняток для певного кола осіб, за умови документального підтвердження своєї зайнятості на певних посадах.

Наявність правового регулювання перехідного періоду та на перший погляд простоти у його застосуванні, не позбавило проблем під час призначення пенсії за вислугу років і як наслідок одержанні пенсіонерами відмов пенсійних органів щодо її призначення. Загалом судова практика, в тому числі, висновки Верховного Суду, є важливим юридичним інструментом у відновленні порушених прав на пенсійне забезпечення за вислугу років, підтвердженні умов для такого забезпечення, а також, оцінки тих, документів, які враховуються для визначення права особи на її пенсію. У переважній своїй більшості взаємне зарахування спеціального стажу (вислуги років, пільгових періодів тощо) потребує звернення до суду за захистом прав пенсіонера, що є негативним чинником у діяльності пенсійних органів.

Література

1. Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-п>.

2. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, М.П. Стадник та ін. К.: Ін Юре, 2012. 540 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10.2017 р. № 2148-VIII. База даних «Законодавство

України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19>

4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

5. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

6. Скоробагатько А. В. Пенсії за вислугу років – особливий вид пенсійних виплат у солідарній системі пенсійного забезпечення України. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 55. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 323–328.

7. Список професій і посад робітників локомотивних бригад і окремих категорій працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та в метрополітенах і користуються правом на пенсію за вислугу років: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 р. № 583. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-92-п>.

Анотація

Раневич О. Ю. До проблеми призначення пенсії за вислугу років деяким категоріям працівників. – Стаття.

У статті досліджуються особливості призначення пенсії за вислугу років, що мають своє місце у практиці застосування законодавства України про пенсійне забезпечення. Висвітлюються позитивні та негативні сторони правового регулювання такої соціальної категорії як пенсія за вислугу років, перехідні положення щодо призначення такої пенсії деяким категоріям працівників, а також умови, за наявності яких виникає право на пенсійне забезпечення за вислугу років. Розглядається питання взаємного зарахування вислуги років з іншими періодами роботи, а саме на пільгових умовах, на підземних і відкритих гірничих роботах та в металургії. Крім цього, порушуються проблеми документального підтвердження як вислуги років, так й інших періодів роботи, які взаємно зараховуються та, одночасно, пропонуються шляхи їх подолання. Детально аналізується пенсійне забезпечення за вислугу років працівників локомотивних бригад і тих, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень та забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті й метрополітені.

Звертається увага й на судову практику та актуальні її висновки щодо захисту прав особи у правовідносинах пенсійного забезпечення за вислугу років. Підкреслюються помилки органів, що призначають пенсію, які зустрічаються в їхній діяльності. Наголо-

шуються на важливій ролі суду у разі наявності недоліків в оформленні роботодавцем документів, що підтверджують право особи на пенсію за вислугу років, а також, у випадку наявності вчинених ним порушень законодавства про працю (неналежне оформлення записів трудової книжки чи інших документів про зайнятість працівника, непроведення або несвоєчасне проведення атестації робочих місць, тощо). Як приклад, аналізуються рішення судів, ухвалені у спірних правовідносинах пенсійного забезпечення за вислугу років та робляться відповідні висновки щодо них.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсія за вислугу років, захист пенсійних прав, законодавство про пенсійне забезпечення, соціальне право.

Summary

Ranevych O. Yu. On the problem of granting a pension for length of service to some categories of workers. – Article.

The article examines the peculiarities of granting a long service pension which are common in the practice of application of Ukrainian legislation on pension provision. The author highlights the positive and negative aspects of legal regulation of such a social category as long service pension, transitional provisions for granting pensions to certain categories of employees, and the conditions under which the right to long service pension arises. The author considers the issue of mutual offsetting of length of service with other periods of work, namely, on preferential terms, in underground and open-pit mining and in metallurgy. In addition, the author raises the problems of documentary confirmation of both the length of service and the periods of work that are mutually offset and, at the same time, suggests ways to overcome them. A detailed analysis of retirement pensions for locomotive brigade workers and those directly involved in organizing transportation and ensuring safety in railway and subway transport has been undertaken.

Attention is also drawn to the court practice and its current conclusions on the protection of human rights in the legal relations of pension provision for length of service. The author emphasizes the mistakes made by pension granting authorities in their activities. The author emphasizes the important role of the court in case of deficiencies in the employer's execution of documents confirming the person's right to a long service pension, as well as in case of violations of labor legislation (improper execution of entries in the workbook or other documents on the employee's employment, failure to conduct or untimely certification of workplaces, etc.). As an example, the article analyzes court decisions made in disputed legal relations related to long-service pensions and draws relevant conclusions thereon.

Key words: pension provision, long-service pension, protection of pension rights, pension legislation, social law.